

INDKOMSTFORDELINGENS AFHÆNGIGHED AF ØKONOMISKE FORHOLD.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 21. April 1925
af F. Zeuthen.

Der sker mange Ting i det moderne Samfund, som kan faa en Nationaløkonom til at tvivle paa sin Børnelærdom, tvivle paa Lovmæssigheden i de økonomiske Forhold. Historiske Begivenheder, som ofte minder mest om Tilfældigheder, spiller tilsyneladende en afgørende Rolle ved Fastsættelsen af Varepriser i monopoliserede eller organiserede Industrier. Ligesaa er det tydeligt, at undertiden nogle faa Personer fra de to Partier har en ganske afgørende Indflydelse paa Lønningerne for Flertallet af Landets Arbejdere. Og naar saa Overenskomsterne er sluttet i Foraaret, kan forholdsvis tilfældige Bevægelser i Varepriserne være afgørende for, om Augustreguleringen skal bringe Timelønnen for Flertallet af Landets Arbejdere op eller ned. Endelig vil ingen være i Tvivl om, at Valg af Nationalbankdirektører og disses Overvejelser er i Stand til at ændre Bankrenterne.

Naar vi gennem Aviserne følger Begivenhederne, faar vi et stærkt Indtryk af, hvor meget disse personlige Kræfter betyder. Selv mange, som staar midt i det, glemmer let at se Skoven for bar Træer. Herved opstaar en Disharmoni, fordi de gamle økonomiske Doktriner samtidig lever videre som i og for sig rigtige og brugbare ved passende Lejlighed, skønt man indser, at de ofte ikke kan anvendes i Praksis.

Saa snart man forlader den praktiske Behandling af Enkelttilfælde, som Folk kender til fra deres eget Arbejde, og gaar over til Diskussionen om de store politiske Spørgsmaal

eller Interessekonflikter om Arbejdsløn eller Skatter, faar de gamle Teorier stadig Lov at leve.

I de mere konservative Retninger møder man den liberalistiske Harmonilære — navnlig Forudsætningen om, at Indkomstfordelingen er en nødvendig Følge af rent økonomiske Forhold som Tilbud og Efterspørgsel eller Produktionsomkostningerne. Griber Staten eller andre ikke forstyrrende ind, svarer enhvers Indtægt til hans Indsats i Produktionen; — den bestaaende Indkomstfordeling anses som en nødvendig Betingelse for den størst mulige Produktion.

Andre Retninger, som ikke tror paa, at Harmonien allerede er til Stede i Samfundet, klarer sig ved smaa Ombygninger af den klassiske, økonomiske Teori. Georgeisterne — lige som Flertallet af forrige Aarhundredes Nationaløkonomer — klarer en Del af Vanskeligheden ved at skelne mellem paa den ene Side Jordrente, Monopol og andre „samfundsskabte Indtægter“ og paa den anden Side Arbejdslønnen og Kapitalrenten, som er en naturlig og nødvendig Betaling for Anstrenge og Spareoffer. Endelig er der Fastlandets Socialister, der officielt kører videre med en tung Last af marxistiske Doktriner om Arbejdet som Kilden til al Velstand og Maal for al Værdi, — naar blot Udbytningen gennem Arbejdet for andre fjernes.

Fælles for alle disse populære Retninger er, at man har søgt hele Forklaringen paa Indkomstfordelingen ved en simpel økonomisk Teori — eventuelt suppleret med Paavisning af en eneste stor Fejl, som forstyrrer Harmonien. Forholdene i England for godt 100 Aar siden, hvor Kapitalrente, Jordrente og Arbejdsløn svarede til en ret enkelt Klassesdeling mellem Forretningsfolk, Jordejere og Arbejdere, har sat sit Præg paa det 19. Aarhundredes Nationaløkonomi.

Mellem disse primitive økonomiske og politiske Teorier og den rene Skepsis overfor økonomisk Lovmæssighed staar det økonomisk interesserede Publikum ofte famlende og vaklende.

Man er klar over, at ved Siden af rent økonomiske Forhold som Behov og Forraad er Monopoler, Magtanvendelse fra Staten og andre, samt historiske Forhold af Betydning for Indkomstfordelingen, men man savner ofte Klarhed over, hvilken Plads der skal gives de forskellige Kræfter.

Følgen er, at det hele let bliver en Samling af ganske uensartede Argumenter — hvis man da ikke giver helt op og nøjes med Enkeltheder, Statistik eller økonomisk Historie.

Det skal derfor være min Opgave i det følgende at søge at udrede, 1) hvilke Arter af Kræfter der medvirker ved Bestemmelsen af Indkomstfordelingen, 2) paa hvilken Maade de uensartede Kræfter virker sammen, 3) og hvorledes man er i Stand til i nogen Grad at bedømme deres relative Betydning.

Blandt de mange Aarsager skal jeg særlig undersøge de rent økonomiske: — Behov og Produktionsmidler — og se, hvilken Rolle de spiller ved Bestemmelsen af, hvorledes Indtægterne fordeles. Da det er et saa stort Omraade, der skal gennemgaas, maa De bære over med, at en Del bliver ret teoretisk og skematisk. Meget af, hvad jeg vil sige, vil ogsaa være Dem bekendt. Jeg har imidlertid gjort mig Umage for saa meget som muligt at fremhæve og forsøge at samle de ny Synspunkter, som er kommen frem i den sidste Snes Aar, og som ikke synes at være særlig kendt her hjemme.

Emnet berører i høj Grad de store politiske Stridsspørgsmaal. Jeg skal dog ikke her tage Stilling til Realiteterne: om Staten i større eller mindre Grad bør virke for økonomisk Lighed — men kun som vigtige Eksempler paa den i og for sig neutrale Teori polemisere mod økonomiske Argumenter fra den ene og fra den anden Side, som forekommer falske. Om de samme politiske Paastande kan forsvares med andre Grunde, f. Eks. med Hensynet til Samfundets praktiske Organisation eller den rent sociale Fordel, som kan vindes ved en Udligning, skal jeg ganske lade ligge.

Da Hovedparten af Indtægterne er Betaling for Ydelser i Produktionen — taget i videste Betydning, saa den ogsaa omfatter Transport og Omsætning og alle Hjælpevirksomheder lige til Varen havner hos Forbrugeren — er det naturlige Udgangspunkt at undersøge, hvorledes Prisen for disse Ydelser bestemmes. Dette har ogsaa været Udgangspunktet for Nationaløkonomien, som imidlertid tidligere har været tilbøjelig til at behandle hele Spørgsmaalet om Indkomstfordelingen udelukkende som et Spørgsmaal om Arbejds løn, Kapitalrente og Jordrente. Desuden har Teorien været tilbøjelig til at holde sig til den „naturlige Pris“, som vil fremkomme i et stillestaaende Samfund under fri Konkurrence. Dette er utvivlsomt det rigtige Sted at begynde, men man maa blot ikke betragte de Resultater, som man finder under disse indskrænkede Forudsætninger, som den hele Sandhed.

For det første maa en Teori, der skal passe paa Virkeligheden, tage Hensyn til Monopoler, og hvad der ellers er af Afvigelser fra den fri Konkurrence og fri Bevægelighed, samt andre Kræfter end den individuelle Egennytte.

For det andet er det meget vigtigt at se paa, hvorledes den økonomiske Udvikling, Konjunktursvingningerne og Begivenheder som Verdenskrigen virker paa Fordelingen.

Og for det tredje er der Formuedelingens Virkning paa Indkomstfordelingen. Selv om Fordelingen mellem Arbejde, Kapital- og Jordrente er nok saa meget bestemt af økonomiske Love, er man ikke herved naaet til en Forklaring af Indkomstfordelingen mellem Landets Borgere, saalænge man intet kan sige om Fordelingen af Formuen, som jo er Basis for en saa stor Del af Indkomstfordelingen.

For de 3 her fremdragne Spørgsmaal har man anvendt Slagordene:

- 1) Magt eller økonomisk Lov,
- 2) statisk og dynamisk Økonomi,
- 3) funktionel Fordeling (d. v. s. Fordeling mellem Produktionsfaktorerne) og personel Fordeling (Fordeling mellem Personerne).

Forinden jeg gaar over til disse 3 Spørgsmaal, skal undersøges Fordelingslærens Udgangspunkt: Spørgsmaalet om Produktionsfaktorernes naturlige Pris.

Netop fordi man har opgivet at forklare hele Indkomstfordelingen ved den rene økonomiske Teori, er der sket væsentlige Fremskridt i denne Teori. De politiske Stridsspørgsmaal er henvist til andre Omraader, hvor de rettelig høre hjemme.

Et stort Skridt var allerede naaet af den subjektive Skoles Forfattere fra Slutningen af forrige Aarhundrede; Mænd som den 4de af de store Østrigere, Schumpeter, Englænderen Wicksteed, Amerikanerne Davenport, Clarck og Carver samt ikke mindst Cassel i sin „Theoretische Sozialökonomie“ synes alligevel at være naaet et Stykke videre.

De fleste Indtægter er Betaling eller Udbytte for Medvirken i Produktionen. Fordelingslærens første store Spørgsmaal er derfor: hvorledes bestemmes Størrelsen af disse Betalinger. For at finde det væsentlige i Livets brogede Mangfoldighed spørger man ialtfald først: hvorledes fastsættes Betalingen for

Medvirken i Produktionen i et Samfund, der er i Ligevægt, men hvor der er fri Bevægelighed, og hvor man kan se bort fra Stordriftens Fordele o. lign.? Hvilken Pris vil Driftsherrene betale for Arbejdskraft, samt Benyttelse af Maskiner og Jord?

Bagermesteren ønsker kun at købe Korn, leje et Bageri og engagere Bagersvendene, fordi han derved bliver i Stand til at fremstille Brød, som Forbrugerne er villige til at betale. Den større eller mindre Efterspørgsel efter Brødet skaber en ganske tilsvarende større eller mindre Efterspørgsel efter samtlige Produktionskræfter — Bagermesteren selv iberegnet. Og paa tilsvarende Maade skaber Efterspørgslen efter Mel Efterspørgsel efter alle Møllerens Produktionsmidler og Efterspørgslen efter Korn Efterspørgsel efter Landbrugsjord, Landmandsarbejde, Landbrugsredskaber o. s. v.

Ved fuldstændig fri Konkurrence vil hele Produktets Pris blive fordelt mellem Produktionsmidlerne. Vanskeligheden beror imidlertid paa, at der til hver Vare er flere Produktionsmidler, som skal dele Varens Pris.

For den enkelte Bager eller Møller er det faste, udefra givne, Produktionsomkostningerne, de fornødne Mængder af Arbejde og Mel og Priserne paa Arbejde og Mel; — og drejer det sig om en enkelt Bager, der bager en særlig Slags Brød, er Melprisen virkelig en saa godt som fast Omkostning for ham, nemlig Melets Pris ved Fremstillingen af almindeligt Brød. Det store Brødforbrug øver derimod en i høj Grad medbestemmende Indflydelse paa Priserne paa sine egne Produktionsmidler og har altsaa ikke udefra givne Produktionsomkostninger.

Mængderne af Raastof og Produktionskraft, der medgaar til hver Varenhed, er noget objektivt: Varens saakaldte „tekniske Komponenter“. Men de tekniske Forhold alene giver ikke en objektiv Maalestok for Varens Omkostninger. Til hver Vare medgaar flere Produktionsmidler, og noget andet økonomisk Fællesmaal for dem end deres Priser findes ikke. Jorden lader sig ikke omregne til Arbejdstimer, og de kostbare Maskiner vil have en større Produktionskraft end det Arbejde, der har frembragt dem. Ligesaa lader forskellige menneskelige Evner og de mange forskellige Raastoffer sig kun omregne til et økonomisk fælles Maal ved Hjælp af Prisen. Efterspørgslen efter Raastoffet eller Produktionsmidlet fra samtlige Varer, hvori det indgaar, virker paa dets Pris.

Efterspørgslen og de tekniske Forhold er dog ikke nok til at bestemme Varernes og Produktionskræfternes Priser — de

bliver først fuldstændig bestemt, naar man faar det 3dje Moment med: de begrænsede Forraad af oprindelig Produktionskraft. I et Samfund i Ligevægt — eller tilnærmelsesvis i det givne Øjeblik i ethvert Samfund — vil vi have bestemte Mængder af Arbejde, Jord og Kapital.

Trods den mangeartede Vekselvirkning mellem Priserne paa Varer og Produktionsmidler hersker der ikke Vilkaarlighed i de økonomiske Forhold. Har man som givne Størrelser Efterspørgsel, Teknik og Forraad af Produktionskræfter, har man ogsaa en bestemt Løsning, det vil blandt andet sige bestemte Priser for Produktionsmidlerne. Et teoretisk Bevis herfor kan føres ved at opstille et System af Ligninger med (mindst) lige saa mange Ligninger, som der er ubekendte.

Man kan f. Eks. — som en Simplificering af Cassels Metode — opstille: 1) en Efterspørgselsligning for hver Vare, der angiver Sammenhængen mellem Pris og købt Mængde, 2) en teknisk Ligning for hver Produktionsmaade af hver Vare, der angiver Mængden af Produktionsmidler, der anvendes til en Enhed af Varen, 3) en Mængdeligning for hvert Produktionsmiddel, der angiver, at Mængderne af et Produktionsmiddel i de forskellige Anvendelser er lig den givne samlede Mængde.

Udtrykt i Bogstaver har man Ligningssystemerne:

1) Varenes Efterspørgselsligninger. Mængden af hver færdig Vare (V_1, V_2, \dots, V_n) er en Funktion ikke alene af Varens egen men, som Cassel fremhæver, ogsaa af samtlige andre Vares Priser ($v_1, v_2, v_3, \dots, v_n$).

$$\begin{aligned} V_1 &= f_1(v_1, v_2, v_3, \dots) \\ V_2 &= f_2(v_1, v_2, v_3, \dots) \text{ o. s. v.,} \end{aligned}$$

ialt n Ligninger.

2) De tekniske Ligninger. For Produktionen af hver Vare findes en Ligning, der angiver, hvor meget af hvert Produktionsmiddel, der bruges til en Enhed af Varen, hvad der ogsaa kan formes som en Ligning mellem Varens og Produktionsmidlernes Priser: Prisen for en Enhed af Varen (v_1, v_2, \dots, v_n) lig Priserne paa Produktionsmidlerne ($r_1, r_2, r_3, \dots, r_n$) Gange de tekniske Komponenter, som udtrykker, hvor stor Mængde af de forskellige Produktionsmidler, der gaar til en Enhed af Varen ($[v_1 r_1]$ o. s. v.)

$$\begin{aligned} v_1 &= [v_1 r_1] r_1 + [v_1 r_2] r_2 + [v_1 r_3] r_3 \text{ o. s. v.} \\ v_2 &= [v_2 r_1] r_1 + [v_2 r_2] r_2 \text{ o. s. v.} \end{aligned}$$

ialt n Ligninger. I Virkeligheden vil man have ligesaa mange tekniske Ligninger for en Vare, som der er mulige Produktionsmaader. Men man har her den yderligere Betingelse, at den samlede Mængde af en Vare tilvejebringes ved den eller de Produktionsmaader, som

giver den laveste Pris. De Produktionsmaader (og -ligninger), som ikke kan bringes i Overensstemmelse hermed, bortfalder. Man kan ogsaa lade Ligningerne (2) gælde for hver Produktionsmaade og i særlige Ligninger sige, at den samlede Mængde af en Vare er Summen af de paa de forskellige Maader producerede Mængder.

3) Produktionsmidlernes Mængdeligninger. Man har for hvert Raastof en Ligning, der siger, at den givne totale Mængde er lig Mængderne af de enkelte Varer, som de indgaar i, Gange de givne tekniske Komponenter, d. v. s. den Mængde af Produktionsmidlerne, som bruges til een Enhed af Varen.

$$R_1 = V_1 [v_1 r_1] + V_2 [v_2 r_1] \text{ o. s. v.}$$

$$R_2 = V_1 [v_1 r_2] + V_2 [v_2 r_2] \text{ o. s. v.}$$

ialt m Ligninger, hvor R_1, R_2 o. s. v. er de givne Mængder af Produktionsmidler.

Der findes her ialt (mindst) $2n + m$ Ligninger og lige saa mange ubekendte; dette betyder, at Problemet kan løses. Spørgsmaalet er nu blot, om der kan tænkes flere Løsninger. De to sidste Systemer af Ligninger er af første Grad, men dette gælder ikke for Efterspørgselsligningerne. Vi ved imidlertid, at der for et enkelt Individ er eet bestemt Ligevægtpunkt, som giver størst Tilfredsstillelse. Det samme vil rimeligvis gælde for de fælles Efterspørgselsligninger, som fremkommer ved at addere de individuelle Ligninger, efter at Tilfredsstillelsesgraden er multipliceret med Indtægten. — Ved den af Schumpeter anvendte Metode, der — i Stedet for, som der her er gjort, at regne med de samlede Mængder af alle Produktionskræfter — regner med de enkelte Individens Forraad af hver Vare i et givet Øjeblik og deraf afleder Fordelingen i et følgende Øjeblik, kommer man i alt Fald til eet bestemt Resultat. Som ogsaa omtalt nedenfor synes Beviset for, at Ligningssystemet kun giver eet Resultat, mindre væsentligt, idet det dog vilde være ganske usikkert, om Samfundet ikke groede fast ved et andet Punkt end det helt ideelle Ligevægtpunkt. Det afgørende er Tendensen mod et relativt stabilt Ligevægtpunkt, selv om der kan tænkes at eksistere flere saadanne.

Naar vi har valgt bestemte Mængdeenheder af hver Vare og hvert Produktionsmiddel for sig, faar vi ved Løsning af Ligningerne Priserne som dertil svarende absolutte Tal; men ogsaa før man har sagt, hvilke Enheder man vælger, har Ligningerne bestemt et System af relative Priser. For herfra at komme til de virkelige Priser i Kroner og Ører, maa man kende Pengeenhedens Pris — som bestemmes — udenfor det almindelige System af økonomiske Ligninger ved Pengeomængde og Omsætningsforholdene iøvrigt.

Disse matematiske Opstillinger kan naturligvis ikke være andet end Abstraktion. Skulde man naa til Formler, der fuldt svarede til Virkeligheden, maatte der først opstilles Definitioner af en utrolig Længde for de enkelte Størrelser, og selve Formlerne vilde blive ganske uoverskueligt komplicerede. Ved Ligningsmetoden søger man blot at naa til det bedst mulige Billede af et kompliceret Forhold i det virkelige Liv ved at drage saa nøjagtige Slutninger som muligt af ikke nøjagtigt kendte Forudsætninger. Man bedrer jo ikke — som Folk tit tror — paa Resultaternes Nøjagtighed ved at gøre Behandlingsmaaden mindst lige saa usikker som Forudsætningerne.

Det kan synes som en Bevægelse i Ring at aflede Produktionsmidlernes Priser (Arbejds løn, Jordrente o. s. v.) bl. a. af Efterspørgslen efter Varerne, som jo er bestemt af Indkomstfordelingen. Dette er dog nødvendigt, da der ikke i de økonomiske Forhold findes en Aarsagskæde, saaledes at alt kan afledes fra eet Punkt, men en Vekselvirkning og en indbyrdes Sammenhæng. Ved enhver Indkomstfordeling vil man have een bestemt Efterspørgsel efter Varerne, som er med til at bestemme Arbejds løn, Rente¹⁾ o. s. v. — Rentens Opstaaen forklares altsaa ikke ved at man forudsætter Renteindtægter, for selv om alt var lige store Arbejdsindtægter, vilde Efterspørgslen medvirke til Opstaaen af en Rente.

Iøvrigt gælder den økonomiske Ligevægts Priser ikke for Arbejde, Kapital og Jord som store samlede Enheder, men for alle de særlige Former for Produktionskraft: de mange Slags simpel og kvalificeret Arbejds kraft, Bygninger, Maskiner, Landbrugsjord, Skov o. s. v.

Det, dette noget abstrakte Lignings-System skal illustrere, er blandt andet, at den enkelte Vares og det enkelte Produktionsmidlets Pris er afhængig af Forholdet i alle andre Produktioner. Rigelighed paa Bygningsmaterialer af Jern trykker Prisen paa Tømmer og dermed Lønnen for Skovarbejderne i Eksportlandene og disses Jordrente. En stærkere Efterspørgsel efter Metal til Krigsbrug er til Skade for Arbejde og Kapital, som er bundet til Metallfag, hvor den højere Pris indskrænker Omsætningen. Disse mangfoldige Former for Sammenhæng fra Vare til Vare synes ved første Øjeblik at opløse den faste økonomiske Forbindelse mellem Vare og Produktionsmiddel og føre ud i Tilfældighed og Kaos. Men gør man op alle Forudsætninger og alle Resultater af Menneskenes Økonomiseren med Behov og Midler, kommer man til det Resultat, at Sammenhængen er der alligevel, blot at man ikke kan løse Spørgsmaalet for hver Vare og hver Produktion for sig, men at Priserne paa alle Varer og Produktionskræfter bestemmes samtidig i en eneste stor økonomisk Proces paa samme Maade, som man løser et System af Ligninger med indbyrdes afhængige ubekendte under eet.

At der findes en økonomisk bestemt Ligevægt for alle Priserne paa Varer og Produktionskræfter samt for disses Fordeling mellem de enkelte Varer, kan ogsaa vises mere almindeligt i Ord.

¹⁾ Om Forholdet mellem Kapitalens Ydelser, Rente og Slid se S. 222, andet Stk. — I det følgende tales om Kapitalrente uden at komme nærmere ind paa, at Kapitalens Ydelse ikke alene er Rente, men ogsaa Slid.

Den specielt økonomiske Handlemaade, som Mennesker i alt Fald i stor Udstrækning følger, er en Stræben efter at naa den størst mulige samlede Tilfredsstillelse. Dette giver sig Udslag i, at man fortrinsvis tilfredsstiller de mest paatrængende Behov, eller set fra den modsatte Side, at man anvender de givne Produktionsmidler, hvor de giver størst muligt Udbytte. Da den enkelte altid har en bestemt Rangfølge paa Behovene, maa der være een bestemt Anvendelse af Midlerne, som giver det bedste Resultat, og som han derfor foretrækker. Menneskenes økonomiske Tilbøjelighed tenderer altsaa mod en bestemt Fordeling af Produktionskræfterne. At der muligvis i et Samfund med mange Individuer kan naas Ligevægt paa flere Maader, kan ikke udelukkes. To helt forskellige Ordninger af Produktion og Forbrug kan maaske give omtrent samme Nettoresultat, og Samfundet kan da godt være groet fast ved den mindre udbyttegivende Ordning; — en Overgang til den anden og bedre Ordning, som forudsætter Ændring i Smag og Metoder, er da en Overgang til en ny Tilstand — noget dynamisk — som falder udenfor den rent økonomiske Ligevægtsmetode. Det afgørende er i alt Fald sikkert: en Tendens mod Ligevægt ved et eller maaske flere mulige Ligevægtpunkter, samt at Ligevægten netop er afhængig af de 3 Forhold her er peget paa: Efterspørgsel, Teknik og Forraad af Produktionskraft.

Afvigelser fra den økonomiske Ligevægt forekommer jo ofte i det virkelige Liv f. Eks. paa Grund af Monopoler, men Sammenligningen med det ret solide, økonomiske Ligevægtpunkt giver da netop god Lejlighed til at forstaa Rækkevidden af de særlige afvigende Aarsager.

Man kan give den fri Konkurrences Ligevægt den Ros, at den er økonomisk — dette siger dog kun, at Individerne, naar hver regnes efter sin Indtægt, og naar man iøvrigt gaar ud fra den givne Tilstand, naar det mest mulige. Det er dog f. Eks. ikke udelukket, at der kan naas større samlet Tilfredsstillelse ved andre Priser paa Varer og Produktionskræfter til Fordel for de mindre bemidlede, ligesom det er muligt, at man ved en Ændring af de bestaaende Forudsætninger (opdragende Told eller Lønninger, der hæver Arbejderklassen varigt) kan naa over til en ny og bedre Ligevægtstilstand.

I et Samfund som det nuværende, der ikke handler med en enkelt Vilje og ud fra et fælles Motiv, er Maalet, man tenderer mod, ikke den størst mulige samlede Tilfredsstillelse, men Efterspørgslen efter Varerne er Summen af de enkeltes

Efterspørgsel multipliceret med en Faktor, der udtrykker deres Indtægt.

Erfaringen har overalt vist en større eller mindre Tendens mod Bestemmelse af Priser paa Produktionsmidlerne efter de beskrevne rent økonomiske Love i Overensstemmelse med Efterspørgslen, teknisk Anvendelighed og Knaphed — saaledes at den fede Jord og de svageste Arbejders Præstationer vurderes ganske paa samme Maade.

Kendetegnet paa den økonomiske Tilstand er Ligevægt mellem Tilbud og Efterspørgsel. 1) Produktionsmidlerne har en saadan Pris, at de alle kommer til Anvendelse (eller er gratis som Luft og Vand) og enhver kan faa dem til denne Pris, 2) og paa tilsvarende Maade gælder der Varepriser, som netop svarer til Forbrugets Størrelse.

For saa vidt Samfundet er fuldstændig frit, let bevægeligt og kun behersket af økonomiske Motiver, er den økonomiske Tilstand en Nødvendighed. Hvor man har Organisationer og Statsindgreb, kan de rent økonomiske Love opvejes af andre Kræfter, men de vil da gøre Modstand, f. Eks. for høj Løn gennem Ulemper ved Arbejdsløshed og for lav Rente ved vilkaarlig Kapitalrationering.

Selv i et rent socialistisk Samfund, hvor Individerne dog har egne Indtægter og kan vælge deres Forbrug, maa der sættes en Pris ud over Arbejdslønnen paa den gode Jords eller den store Maskinkapitals Produkter, hvis man vil sikre, at Forbruget fortrinsvis tilfalder de Personer, som helst vil have Varerne.

Den økonomiske Ligevægt er ikke nogen absolut Nødvendighed, men der maa særlige Kræfter til for at hindre, at den indtræder. Og en Prisberegning i Overensstemmelse med de rent økonomiske Love vil være en Fordel for alle Parter, hvis der da ikke indirekte kan naas særlige Fordele f. Eks. som ved Skat paa Spiritus eller ved Tilskud til Undervisning.

Vi er her ved Arten af den økonomiske Nødvendighed. Det er i alt Fald i første Række overfor Forbrugerne, der maa sættes en høj Pris paa de sjældne og virksomme Produktionsmidler. Da vi heri har den tilstrækkelige Begrundelse for Arbejdslønnens og Renternes Opstaaen, maa der en helt ny Begrundelse til, hvis man vil vise, at Prisen, Forbrugerne gennem Varepriserne maa betale for Benyttelsen af de sjældne Produktionsmidler, skal tilfalde bestemte Personer: Indehaverne af Arbejdskraften, Kapitalen eller Jorden.

Saa længe man, som det er gjort i det foregaaende, regner med konstante Mængder af de enkelte Produktionsmidler, bliver der ikke Tale om, at Produktionsmidlernes Priser nødvendigt maa tilfalde bestemte Personer. — Under Krigen var høje Priser ofte ikke i Stand til at forøge de begrænsede Forraad, de var derfor kun fornuftige som Middel til at lade den knappe Vare gaa til de ivrigste Købere. Om Staten eller andre tog Pengene var for saa vidt ligegyldigt.

I alt Fald for Jorden kan man ikke naa stort videre selv i det lange Løb. Et stærkt forøget Behov for Landbrugsprodukter vil medføre Tørlægninger og Opdyrkning af Jord, hvorved den samlede Masse af Jord maaske samtidig med en Prisstigning paa 100 pCt. kan forøges nogle faa Procent. For den ny af Menneskene skabte Jord er en Betaling svarende til den høje Produktpriis økonomisk, men nogen tilsvarende økonomisk Nødvendighed er der ikke for, at Ejerne af de 99 pCt. gammel Jord skal have samme Indtægt. Det er omtrent det samme Problem, som man i de senere Aar har haft med Hensyn til Byggeriet i Byerne. Lader man Ejerne af de gamle Bygninger faa samme Indtægt, som de der bygger ny, er det en Følge af Samfundets Organisation og ikke af en egentlig økonomisk Nødvendighed. Der er i det hele ingen Væsensforskul paa Værdistigning paa Jord og paa Kapitalgenstande som Bygninger, der har en meget lang Levetid, og hvis samlede Mængde kun kan forøges meget langsomt.

Medens Nationaløkonomien hurtigt har maattet opgive at finde nogen økonomisk Begrundelse for, at Ejerne skal have Jordrenteindtægten, har man med Iver fastholdt Ricardos Jordrenteteori, hvorefter der er en Væsensforskul mellem Jorden og de andre Produktionskræfter og den Maade, hvorpaa deres Andel i Udbyttet bestemmes.

Efter Ricardos Teorier er Arbejdslønnen og Renten af Kapitalen, som antages at være proportional med Arbejdet, objektive Produktionsomkostninger. Da nu ikke alt det Korn, som behøves, kan dyrkes paa den bedste Jord, er det nødvendigt ogsaa at benytte daarlige Jord, og for at faa Korn nok, gaar man helt ned til den Jord, som lige dækker Omkostningen til Kapital og Arbejde. Den gode og godt beliggende Jord giver følgelig et Overskud. Dette Overskud, Jordrenten, er bestemt af Forskellen mellem Kornprisen og Produktionsomkostningerne. Følgelig er det de høje Kornpriser, der er Aarsag til Jordrenten og ikke Jordrenten, der er Aarsag til Kornpriserne. Disse bestemmes efter Teorien af Omkostningerne

paa den daarligste Jord, som det lige netop betaler sig at dyrke.

Denne Særbehandling af Jordrenten stemmer slet ikke med den moderne Lære om en samtidig og ensartet Bestemmelse af Prisen paa alle Produktionsmidler, som jeg foran har fremstillet. Det er ogsaa let at se, at Jordrenten stadig vilde bestaa, selv om man havde et Samfund, hvor al Jord var lige god, men hvor der maatte en Overpris udover Arbejdsløn og Rente til for at faa Efterspørgslen tilpasset efter den begrænsede Forsyning med Jordprodukter. Det er i det væsentlige det samme det drejer sig om med Hensyn til Arbejdet og Kapitalen, selv om der her i Reglen vil være noget større Chance for, at en højere Pris vil forøge Udbuddet. Udbuddet af Arbejde og Kapital virker i alt Fald ikke nær saa stærkt regulerende paa Prisen, som man har tænkt sig. Højere Løn fører maaske til et noget større Udbud af Arbejde, som igen vil drive Prisen paa Arbejdet og dets Produkter noget ned; men der er i moderne europæiske Samfund ikke meget tilbage af den jernhaarde Lønningslov, hvorefter Arbejdets Pris svinger om Produktionsomkostningerne, d. v. s. et Livsminimum. Arbejdets Værdi er altsaa et Resultat af Samfundsforholdene paa samme Maade som Jordens.

Jordrenten er ganske ligesom Arbejdslønnen paa een Gang prisbestemmende og prisbestemt. For Producenten af en speciel Vare, f. Eks. Hvidkaalshoveder, er Jordrenten og Arbejdslønnen udefra givne Omkostninger, som han maa have ind igen, for at Forretningen kan gaa rundt. Giver Hvidkaalproducenten sig til at undersøge, hvad der bestemmer disse Omkostninger, vil han for Jorden komme til konkurrerende Efterspørgsel fra Produktionen af Korn og Mejeriprodukter, samt Mængden af anvendelig Jord og Jordens Kvalitet. Ganske paa samme Maade er Lønnen i den enkelte Bedrift bestemt af den konkurrerende Efterspørgsel fra Industri og Landbrug, Mængden af disponibel Arbejdskraft samt Arbejdernes Ydeevne.

Det er snarere Prisforholdene der bestemmer, hvor daarlig Jord, der kan tages i Brug, end omvendt Omkostningen paa den daarligste Jord, der bestemmer Prisen. Dette er ganske klart, hvor man har store Mængder god Jord, og høje Priser saa muliggør, at en lille Mængde daarlig Jord nu ogsaa kan dyrkes med Udbytte, men uden at den samlede Produktionsmængde forøges væsentligt. Hvis den gode Jord derimod er en stor Sjældenhed, og der er nok af den daarligere, er det naturligvis denne, der kommer til at bidrage mest til den sam-

lede Produktionsmængde og derfor dens Forhold, som bliver mest bestemmende for Prisdannelsen. Ydelserne er den økonomiske Maalestok for Jorden ligesom for Arbejdet og andre Produktionskræfter. Hver Tønde Korn virker lige meget til at drive Prisen ned, uanset om den kommer fra den gode eller den daarlige Jord. At man begynder at dyrke daarligere Jord svarer ganske til, at den høje Løn faar amerikanske Husholdninger til at bruge Vaskemaskiner og lign. Hjælpemidler, ρ : forholdsvis lidet frugtbare Former for Kapitalgenstande.

Den store Forskel mellem Produktionsfaktorerne har man søgt at støtte ved Spekulationer over deres forskellige Natur og Oprindelse. Ingen af disse Dele kan dog være det afgørende for Prisdannelsen. Naar en Mand, et Stykke Jord og nogle Redskaber producerer en Tønde Korn i Fællesskab, kan det ikke nytte at gruble over, i hvor høj Grad hver af Faktorerne er Aarsag til Produktets Opstaaen, idet de alle er ubetinget nødvendige. Rent fysisk er det Jorden, som modtager en stadig Strøm af Energi fra Solen, medens baade Mennesker og Redskaber giver mindre fra sig end de modtager. Det afgørende for en fornuftig Prissættelse er imidlertid det rent økonomiske: Behov og Knaphed. Metafysiske og moralske Læresætninger kan slet ikke udledes af selve Produktionsforholdet.

Af mere Interesse er Paastanden om, at Jorden er mindre bevægelig end de andre Produktionskræfter. Paastanden om Ubevægeligheden er dog fra et økonomisk Synspunkt ganske forkert med Hensyn til den almindelige Landbrugsjord, som netop saa let kan bevæges økonomisk, d. v. s. fra en Anvendelse til en anden. Den centralt beliggende Bygrund er derimod økonomisk ligesaa tungt bevægelig og individuelt præget som Bygningen, der ligger paa den.

Mest Vægt maa der lægges paa den Paastand, at Jorden i Modsætning til de øvrige Faktorer hverken kan forøges eller indskrænkes. Jorden kan virkelig i langt mindre Grad end de andre Produktionsfaktorer øges; men vi har i Krigsaarene set, at dens Produktionsevne — der i Modsætning til Arealet er det afgørende — kan mindskes ganske ligesom Maskinerne og Bygningerne og fortæres uproduktivt ganske paa samme Maade og med samme Virkning, som naar Kapitalen fortæres. Er en Kapitalrente nødvendig i et stillestaaende Samfund for at hindre egentligt Kapitalforbrug, bliver Jordrenten ogsaa nødvendig. Den større Mulighed for øget Udbud i det lange Løb ved højere Pris er dog en væsentlig Gradsfor-

skel mellem Arbejdet og Kapitalen paa den ene Side og Jorden paa den anden Side, og den eneste Forskel, som har økonomisk Betydning.

Den særlige Lov om aftagende Udbytte for Jorden er noget historisk (dynamisk), som kommer frem, fordi Jorden ikke i Tidens Løb vokser som de andre Produktionskræfter. Ser man paa en kortere Periode, hvor Mængderne af alle Produktionsfaktorer er nogenlunde uforandrede, gælder det aftagende Udbytte forsaavidt lige godt for alle Faktorer. Øger man Arbejdertallet i en efter de givne Forhold harmonisk sammensat Bedrift, falder Udbyttet pr. Arbejder, fordi hver Arbejder kommer til at arbejde sammen med en mindre Mængde Kapital. Men ganske ligesaadan gaar det, naar man øger Virksomhedens Jord eller Kapital. Den Faktor, som udvides udover det øjeblikkeligt mest harmoniske Punkt, maa give mindre Udbytte.

Teorien om Jordrentens Stilling som en Restindtægt, der ikke bestemmes efter de almindelige Værdilove, beror paa en Sammenblanding af den rene økonomiske Teori og historiske Betragtninger samt Trangen til at give en særlig og undtagelsesmæssig Forklaring paa en Indtægt, som ganske tydeligt naas uden Anstrengelse.

Samtidig med, at den nyere Teori lægger mindre Vægt paa Forskellen mellem de 3 Hovedgrupper af Produktionskræfter: Arbejde, Jord og Kapital, hævder den, at hver af disse 3 Grupper ikke er ensartede Enheder, men bestaar af en Masse Kvaliteter, der kun delvis kan erstatte hinanden. Kulminen, Landbrugsjorden og Byggegrunden har hver sin indbyrdes forholdsvis uafhængige Pris. Ligesaa Arbejdsmanden, Kunstneren og Ingeniøren. Ofte er det langt mere de forskellige Faktorer i samme Produktionsgren, f. Eks. Landarbejderen, Jorden og Landbrugsmaskinen, som i visse Tilfælde kan erstatte hinanden. De maa da have samme Pris for samme Grænseproduktivitet.

At denne tekniske Lighed i Evne ikke er ene om at bestemme deres Værdi i Forhold til hinanden, beror paa, at de ikke i samme Grad er efterspurgt til Produktionen af andre Varer, og at dette Forhold er medbestemmende for, under hvilken Teknik de mødes. Er Kapitalen f. Eks. stærkt efterspurgt af Industrien eller Staten til Krigsbrug, faar Landbruget kun lidt Kapital til Maskiner og Bygninger, og Kapitalen faar som Følge heraf en høj Grænseproduktivitet.

Værdiforholdet mellem Produktionskræfterne kan altsaa ikke afgøres ved en Undersøgelse af, hvor de rent teknisk

kan erstatte („substituere“) hinanden. Lige med Substitutionen — Konkurrencen i Produktionen — virker Konkurrencen om Borgernes Indtægter gennem deres Valg af Forbrug.

Vi kommer nu til det springende Punkt: i hvilken Udstrækning Arbejds løn og Kapitalrente er nødvendig ikke alene for at begrænse Efterspørgslen, men ogsaa for at faa det nødvendige Udbud.

En Ændring i Løn eller Rente vil sikkert ændre Udbudet af Arbejde eller Kapital noget. Der maa derfor være en Ligevægt mellem Betaling og Udbud. Men den rene Økonomi er ikke i Stand til at sige, hvorledes en Forstyrrelse af Ligevægten vil virke, idet en Ændring i Mængden af Kapital og Arbejde betyder en Ændring i Teknik og Forbrug, som igen vil ændre alle Forudsætninger uberegneligt. Erfaringen viser, at Virkningerne her er højst usikre.

Højere Løn i Samfundet som Helhed kan føre til mere Arbejde, men kan ogsaa føre til mindre Arbejde, idet man da foretrækker at nøjes med færre Timer pr. Dag. Og højere Rente kan og vil vel i Reglen stimulere Opsparingen — men den kan ogsaa mindske Opsparingen, idet man ved en høj Rentefod lettere samler sig saa meget, at man kan leve sorgfrit eller købe eget Hus. Da højere Løn eller højere Rente vil medføre en varig Ændring i Samfundstilstanden, maaske Forøgelse af Arbejdets Effektivitet eller Overgang til andre tekniske Metoder, kan man ikke godt konstruere en Udbudskurve for Arbejde og Kapital svarende til, hvad man har for de enkelte Varer. (Den regelmæssige Stigning i disse Udbudskurver beror iøvrigt paa, at de er Udtryk for de omvendte Efterspørgselskurver efter Produktionsmidlerne fra de konkurrerende Varer). Indenfor kortere Tidsrum synes i Reglen den samlede Mængde af Arbejde og Kapital, der kan stilles til Raadighed, at være ret konstant — og set for længere Tidsrum kan man ikke regne med, at en højere Pris vil medføre nogen væsentlig Forøgelse af Udbuddet, og Maaden, det vil ske paa, stiller sig i hvert Fald ganske tvivlsom. Man maa derfor ligesom med Hensyn til Jorden sætte Efterspørgslen og de givne Forraad i Forgrunden.

Den relative Betydning af Efterspørgsel og Udbud efter Kapital i et Samfund lader sig iøvrigt maale direkte mod hinanden. Har man f. Eks. som Udgangspunkt en Kapitalmængde paa 10 Mild. Kr. og en Rente paa 5 pCt., kan man tænke sig, at en Nedsættelse af Renten til 3 pCt., naar der er gaet

en saadan Aarrække, at Forholdene er faldet til Ro, og der ikke i Mellemtiden har virket andre forstyrrende Aarsager, vil medføre, at Efterspørgslen efter Husrum og andre Fornødheder, der kræver megen Kapital, er steget, saa at der nu kræves 14 Mild. Kr. Samtidig er Opsparingen hos de Personer, der paa Grund af lavere Rente vil spare mindre, faldet med 2 Mild., men hos dem, der vil spare mere ved lavere Rente, steget med 1 Mild. Man har 14 Mild. Efterspørgsel efter Kapital til Anlæg mod 9 Mild. opsparet Kapital. Blandt de Kræfter, der holder paa den givne Rentefod, vejer altsaa i Eksemplet Tendensen til en udvidet Kapitalanvendelse 4 Gange saa meget som Tendensen til en Nedgang i Opsparingen. Den første Tendens vil altid være til Stede. Den sidste kan helt forsvinde, hvis Hovedmassen af Opsparing findes hos Folk, som vilde spare mindre ved højere Rente.

Den økonomiske Nødvendighed for at regne med en Rente ved Ansættelsen af Varepriserne er ret stærk, idet der altid vil være en praktisk talt ubegrænset Efterspørgsel efter bedre og mere varige Huse og Maskiner. Den økonomiske Nødvendighed for at lade denne Rente tilfalde de kapitalejende og sparende Personer er derimod mere betinget og begrænset.

Som Rettesnor for politisk Handlen vil Økonomiens Resultater altid være betingede. De siger kun, at Varepriser, som ikke indeholder en Rente, vil medføre en Efterspørgsel, der er større end Forraadene, og at Undladelse af at lade Renten tilfalde bestemte Personer vil medføre, at Kapitalmængden eventuelt vil indskrænkes i et bestemt Omfang. De politiske Magter, som jo ogsaa har andre Hensyn end den rent økonomiske, øjeblikkelige Ligevægt mellem Tilbud og Efterspørgsel, maa saa ganske om, hvad de foretrækker.

Om netop den Arbejds løn, man regner med for at faa Varepriser, der svarer til Efterspørgslen, maa tilfalde Arbejderne, kan heller ikke afgøres paa Forhaand af den økonomiske Teori. Er Arbejderne iøvrigt besiddelsesløse, maa de naturligvis have et vist Minimum at leve af. Hvis deres Præstationer bliver mindre, naar de lønnes med den fulde Markedspris paa Arbejdsydelsen, er en lavere Løn for saa vidt økonomisk. Men omvendt kan det tænkes, at højere Lønninger vil medføre større Præstationer, og der er da økonomiske Grunde, som taler for at anvende Dele af Jordrente og andre Indtægter, som ikke har Tilknytning til Personerne, til at stimulere Arbejdsydelsen — ikke forholdsmæssigt, men mest, hvor en Stimulans maa antages at virke mest.

Ligesom med Hensyn til Kapitalrentens Virkning paa Opsparingen kommer man ved Behandlingen af Lønnens Virkning paa Arbejdsmængden langt ud over, hvad den rene økonomiske Teori kan klare. Arbejds løn og Forøgelse af Folke mængden — Arbejds løn, Arbejdstid og Arbejdsydelse maa undersøges konkret og med Hensyntagen til Udviklingstendenser og andre ikke rent økonomiske Forhold.

Resultatet af Forsøgene paa at fremstille Priserne paa Produktionskræfterne som økonomisk Betaling for et personligt Offer er altsaa resulteret i, at Jordrenten slet ikke kan fremstilles paa denne Maade, og at Teorien med Hensyn til Arbejds løn og Rente kun kan sige, at højere Betaling ofte vil medføre større Ydelser, men at det godt kan gaa modsat, saa Spørgsmaalet maa afgøres ved en praktisk Undersøgelse i det enkelte Tilfælde.

Det væsentlige synes fælles for alle Produktionskræfter i det nuværende Samfund, at Muligheden for Udvidelse ved Offer eller Anstrengelse som Følge af højere Betaling i alt Fald kun er en mindre betydende Faktor i Prisbestemmelsen — om denne Faktor, som ved Jorden betyder f. Eks. $\frac{1}{100}$ overfor Efterspørgslens Elasticitet eller som med Hensyn til de andre Produktionskræfter f. Eks. $\frac{1}{10}$ eller $\frac{1}{4}$, er ingen Væsensforskel.

I de særlige Tilfælde, hvor Udvidelse kan ske med et Offer, maa der ogsaa være Ligevægt mellem dette og Prisen — men Offerets Virkning paa Prisen kan være ubetydelig eller ganske uregelmæssig.

I et frit bevægeligt Samfund vil der først naas Ligevægt, naar Offer og Ydelse har samme Pris. Er Arbejds lønnen pr. Dag f. Eks. 1 Kr. lavere end Arbejdsydelsernes Pris, er der Folk, som kan mødes i fælles Interesse om Køb og Salg af mere Arbejde til en Pris, der ligger imellem de to Grænser.

Nogen direkte psykologisk eller moralsk Forbindelse mellem Arbejds- og Spareofferets Størrelse og Prisbestemmelsen synes i alt Fald umulig at aflede af de faktiske Forhold. — Et ubetydeligt Spareoffer fra den meget Rige eller en ganske lille Anstrengelse fra Manden med de særlig efterspurgte og sjældne Evner skaber langt større Værdi end den svagelige Arbejders store Anstrengelser. Der er derimod en vis økonomisk Forbindelse mellem Offer og Værdi, men saaledes, at Ofrets Størrelse i højere Grad er Resultat af Værdien end bestemmende for denne.

Produktionsomkostningerne er ikke Udtryk for Størrelsen af et Offer, heller ikke en objektiv, teknisk Maalestok.

Man har tidligere altfor meget set Spørgsmaalet fra den enkelte Forretningsmands Synspunkt, for hvem Produktionsomkostningerne staar som det faste, ude fra givne. I den enkelte mindre betydende Industri er de nærmest et Udtryk for, hvad Produktionsmidlerne er værd i andre Anvendelser; men som Helhed er de et Resultat af Efterspørgslen samt Produktionsmidlernes tekniske Anvendelighed og deres Sjældenhed — undertiden i større eller mindre Grad paavirket af Muligheden for Udvidelse ved et subjektivt Offer. Priserne paa Produktionsmidlerne er altsaa ligesom Varepriserne ikke noget fast Udgangspunkt, men Mellestationer mellem de to modsatte Poler: de samvirkende subjektive og objektive Kræfter.

En anden, mere moderne Tilbøjelighed til at blive staaende paa Halvvejen har man i Grænseproduktivitetsteorien. Ifølge denne bestemmes en økonomisk Faktors Andel i Produktionens Udbytte ved den Stigning, som vilde fremkomme, hvis vedkommende Faktors Mængde øgedes med een Enhed, medens de øvrige Faktorer forblev uforandrede — eller hvad der er det samme, hvis man regner med tilstrækkeligt smaa Enheder — Nedgangen i Produktionsresultatet, ved at en Enhed af Faktoren forsvinder. Arbejdets Værdi er herefter det Merudbytte, der vil fremkomme ved i en Fabrik med 100 Arbejdere at ansætte een Mand til.

Dette kan jo ved første Øjekast se smukt ud, som om man rent teknisk og objektivt kunde opstille en Udbudsække for Produktionsmidlerne til at sætte overfor en rent subjektiv Efterspørgselsække. Grænseproduktiviteten er imidlertid ikke Udtryk for noget rent teknisk, den er bestemt af, hvilke Produktionsmetoder man vælger, hvad der igen er afhængig af ikke alene Produktionsmidlernes Mængde, men ogsaa den samlede Efterspørgsel efter dem til alle Anvendelser. I en Fabrik med en bestemt Teknik vil der være en bestemt Grænseproduktivitet for Kul, almindeligt Arbejde og andre Produktionsmidler; men ved Valget af Teknik — ved den forholdsmæssige Sammensætning af Produktionskræfterne — har Efterspørgslen fra andre Produktioner, hvor der ogsaa er Brug for de samme Produktionsmidler, allerede virket med.

Efter den Fremstilling, jeg her har givet, deltager Produktionskræfterne paa ensartet Maade i Fordelingen. Der er ikke Tale om, at en enkelt Faktor f. Eks. Arbejdet eller Jorden faar Overskuddet, efter at de andre har faaet deres faste Betaling. Er der den størst mulige Bevægelighed og Konkur-

rence, bliver der ikke noget Overskud. Faktisk vil det dog være saaledes, at der stadig opstaar ny Chancer, som faar Forretningsfolk til at slaa ind paa ny Produktionsretninger og som samtidig skaffer dem en Fortjeneste. Driftsherrevinsten findes altsaa ikke under den fuldsaendige Ligevægtstilstand, men er f. s. v. den ikke beror paa Monopol, den Kraft, som stadig søger at trække det faktiske Samfund mod Ligevægt og Harmoni.

Driftsherrevinsten er iøvrigt ikke nogen selvstændig Indtægtsart; den naas altid kun ved en Indsats af Arbejde og i Reglen tillige Kapital. Det drejer sig derfor kun om en særlig gunstig Stilling paa Markedet, som Arbejde og Kapital kan naa i visse Tilfælde — til en vis Grad svarende til den gunstige Stilling, de kan naa ved Monopoler. Den opnaas af alle Driftsherrens egne Produktionsmidler i Fællesskab og kan ofte slet ikke fordeles mellem dem.

En ganske særlig Indtægtsgren, som navnlig er knyttet til Driftsherrestillingen, men ogsaa kan have af andre, er Indtægten ved at bære Risiko.

I det foregaaende har jeg holdt mig til den rene økonomiske Teori, d. v. s. Teorien om Produktionskræfternes Pris ved økonomisk Ligevægt — og den Tendens mod økonomisk Ligevægt, som der vil være i ethvert Samfund. Forudsætningen for, at Resultaterne skal gælde fuldt ud, var fri Bevægelighed, og Opgaven var kun at finde, hvilke Kræfter, der bestemte Arbejds løn, Kapitalrente og Jordrente, ikke at forklare Personernes Indtægt. Jeg skal nu gaa over til de andre Kræfter, der virker paa Fordelingen: 1) Monopol og Magt, 2) Udvikling og Omskiftelser, 3) de særlige Forhold, som virker paa Fordelingen mellem Personerne.

Der er en Retning af moderne Nationaløkonomer, hvortil hører Tugan-Baranowski, Oppenheimer og her hjemme Lindberg¹⁾, som paavirket af Marx og de historiske Økonomer hævder, at Indkomstfordelingen i det nuværende Samfund væsentligt er bestemt af Magtforhold eller Monopol. Dette naas f. Eks. hos Lindberg, ved at han begynder med en Paastand om, at kun Arbejdet skaber Værdi, og derefter slaar alle andre Aarsager, som bestemmer Priserne, sammen under Fællesbetegnelsen „Magtforhold“. Metoden synes højst upraktisk,

¹⁾ Se Lindbergs Artikel her i Tidsskriftet 1919 S. 285 „Dr. L. V. Bircks Værdilære“ og min Artikel 1920 S. 153 „Jak. Kr. Lindbergs Magtteori“.

da man herved behandler Behovet efter de begrænsede Produktionsmidler, som ogsaa i et rationelt socialistisk Samfund vil føre til en Overpris, paa samme Maade som det man i svævrere Forstand plejer at kalde „Monopol“ og „Magt“, og som er Afvigelser fra den fri Konkurrence og den rationelle Økonomi.

Mod at regne med Efterspørgslen som en værdibestemmende Faktor indvender Lindberg, at den er bestemt af Indkomstfordelingen. Men det man slutter af Efterspørgslen med Hensyn til Rentens og Jordrentens Nødvendighed for en fornuftig Prisberegning gælder for enhver Indkomstfordeling, selv om Tallene vil blive noget forskellige. Formentlig vil Rente og Jordrente blive højst ved en ligelig Fordeling, fordi de Rige mere bruger stærkt forarbejdet Luksus, og de bredere Lag i højere Grad Naturprodukter, Fabrikvarer og Husrum. Det er forsaavidt hele Afsnittet om Produktionsmidlernes Pris om igen, som kan anføres mod de vidtgaaende Magtteorier.

Der tales ogsaa om „Jordmonopolet“, blot fordi ikke alle Folk ejer Jord. Dette er ligeledes en upraktisk Sprogbrug, da der virkelig sker en Prisdannelse svarende til Monopol i anden Produktion eller Handel, hvor en Trust fuldt ud behersker et Raastof, eller nogle faa samarbejdende Grundejere sætter Prisen paa Byggegrundene omkring en By. Det er den Omstændighed, at private Personer uden Arbejde kan nyde Frugten af Jordens Indsats i Produktionen, der ophidser til at bruge det upopulære Udtryk Monopol, selv hvor der er fri Konkurrence. Vanskeligheder ved Udstykning og ved Adgangen til Jord kan saavel tænkes at forhøje som at formindske den samlede Jordrentes Størrelse, alt eftersom store eller smaa Landbrug er mest økonomiske, og efter hvorledes et større Udbud af Produkterne vil virke paa Priserne. — Gaar en Butik særlig godt, er Grundejeren i Stand til at tilegne sig en Afgift udover Lokalets Markedspris. Men tilsvarende Monopolforhold har man ogsaa paa andre Omraader, hvor den ene Part har bundet sig til den anden, f. Eks. ældre Funktionærer, som har opnaaet stor Dygtighed i det særlige Arbejde i en Virksomhed, men ikke godt kan gaa andet Sted hen. Den specielle Karakter af de enkelte Bygrunde og Lejligheder bevirker, at Ejeren ofte faar et begrænset Monopol; men selve Markedsprisen paa Anvendelsen af centrale Bygrunde bestemmes i alt væsentligt som Prisen paa andre Produktionskræfter. Det er Rester fra gamle Omkostnings- og Offerteorier samt politiske og moralske Betragtninger, der faar Folk til at kalde disse Værdier for i særlig Grad „samfundsskabte“.

Det karakteristiske for Monopolet er, at en eller nogle faa behersker Udbuddet og ved en Begrænsning heraf kan sætte Prisen højere, end det fri Markeds Pris.

I det moderne Samfund — ligesom under tidligere Tilstande — har helt eller delvis Monopol spillet en stor Rolle for Prisdannelsen paa Varerne og derved ogsaa for Prisen paa de forskellige Produktionsmidler. Som Befolkningen er spredt ud over Jorden — og samtidig specialiseret i en Masse Produktionsgrene, kan der i en Landsby kun blive een Smed og een Bager, i en Provinsby kun eet Bryggeri og maaske to Blikkenslagere, som staar sig ved ikke at konkurrere, og i et lille Land kun een Fabrik for Metaltraad og saa faa Tændstikfabrikker, at de let kommer til et Samarbejde. Afstanden, Transportomkostningerne og Kundernes begrænsede Viden, som vi f. Eks. ser i Detailhandelen og med Hensyn til noget saa indviklet som Forsikring, virker stærkt begrænsende paa Tendensen til Konkurrence. Navnlig hvor der er Fordel ved Stordrift, opstaar let et Monopol eller en monopolagtig Fordel for en enkelt Producent. Da Monopolet blev behandlet paa sidste Møde, skal jeg ikke komme nærmere ind herpaa, men blot kort omtale dets Forhold til de almindelige økonomiske Love.

Monopolet betyder ikke vilkaarlige Priser. Efterspørgslen, Begrænsningen i Produktionsmidlerne og Tekniken virker fuldt ud med. Det er blot Forudsætningen om, at Prisen skal svare til Omkostningerne, der er ophævet. Men i Stedet herfor træder den særlige Monopolforudsætning om den størst mulige Fortjeneste, som i Tilfælde af et villedet og fuldstændigt Monopol vil føre til ligesaa bestemte Priser som ved fri Konkurrence.

Den Usikkerhed, man faktisk ser med Hensyn til Priserne paa monopoliserede Varer, beror paa Vanskeligheden ved at bedømme, hvilken Pris, der vil give størst Udbytte, at Monopolprisen ikke som det fri Markedspris blot er bestemt af Øjeblikkets Forhold, men at Monopolisten ofte vil tage Hensyn til fremtidig Risiko og Muligheden for fremtidig Konkurrence, samt at det, som Professor Ohlin udviklede i sit Foredrag, ofte kun drejer sig om delvise eller betingede Monopoler.

Ved ubetingede, rationelt udnyttede Monopoler er Monopolprisen ligesaa økonomisk bestemt som den fri Markedspris. Det, der ikke kan udledes af økonomiske Love, er derimod her selve Eksistensen af Monopolet. — Ved de betingede og begrænsede Monopoler er man langt mere ude for Vilkaarlighed. — Men her virker den fri Konkurrences Pris som en

Regulator. Det er kun et vist Tillæg til den fri Pris, der kan taales, f. Eks. Omkostningen ved Transport fra fjernere Steder eller Omkostningen ved at starte en ny Virksomhed o. lign.

Monopol paa en Vare betyder samtidig Monopolstilling for dens Produktionsmidler. Men selve Monopolet kan ogsaa gælde for et Produktionsmiddel, f. Eks. som før nævnt Byggegrundene omkring en By eller en Gruppe af Arbejdere.

Der er virkelig en Mulighed for at drive de reelle Lønninger op, ikke alene for enkelte Fag, men for samtlige Arbejdere. For det første kan det naas ved, at en Del gaar ledige eller ved at Arbejdstiden indskrænkes mere end Ydelserne. For det andet kan en Deling af Markedet medføre en Forhøjelse af Gennemsnitslønnen, saafremt f. Eks. Udbuddet af Arbejdskraft indskrænkes i Byggefagene og andre Industriefag, hvor Efterspørgslen er uelastisk, medens de overskydende Arbejdere bliver ved Landbruget og i andre Fag, hvor Tilgangen ikke vil sætte Lønnen saa meget ned, som Lønnen hæves i de paagældende Industriefag, ved at de holdes ude. For det 3dje kan det tænkes, at den fra først af kunstigt fremkaldte højere Løn i Løbet af nogen Tid forøger Arbejdsevnen, saa Lønnen efterhaanden bliver naturlig. Endelig vil en Sammenslutning fra Arbejdernes Side ofte, navnlig til at begynde med, ikke være andet end en Modvægt mod det Monopol, den konkurrencefri Beherskelse af et stort Antal Arbejdsforhold paa Forhaand giver den store Virksomhed. — Ligesom Arbejderne kan hæve Lønnen, kan Arbejdsgiversammenslutninger indenfor visse Grænser trykke Lønnen under den naturlige Ligevægt.

Navnlig Nutidens Arbejdsmarked med næsten alt omfattende Organisationer paa begge Sider har tilsyneladende sat de rationelle økonomiske Love ud af Spillet. Ingen vil tvivle om, at personlige Forhold, f. Eks. en Dumhed fra Lederne paa den ene eller paa den anden Side kan medføre, at der lægges et Par Øre til eller trækkes et Par Øre fra pr. Time for Flertallet af Landets Arbejdere. Og endnu mere vidner den omtrent ensartede Bevægelse, Fagene har foretaget i de senere Aar — uden altfor meget Hensyn til deres specielle Forhold — om, at sociale Kræfter her spiller en væsentlig Rolle for Indkomstfordelingen. Men alligevel ligger der en økonomisk Ligevægt bag ved, som man ikke kan fjerne sig for meget fra. Kommer man for langt til den ene Side, virker Arbejdsløsheden og maaske Konkurrencen med Smaavirksomheder paa Landet, som benytter uorganiserede, eller med

Virksomheder i et andet Fag, som konkurrerer om det samme Forbrug, og bliver den overenskomstmæssige Løn omvendt for lav, saa der bliver for faa Arbejdere i Faget, vil de personlige Tillæg let stige, og saa mange Arbejdere maaske forsvinde fra Faget, at Lønnen atter stiger.

I hvert givet Tilfælde vil der være en bestemt Afstand, Lønnen eller andre Priser kan fjerne sig fra den fri Konkurrences Pris. Hvor stor denne Afstand er, vil bero paa, hvor stor Risikoen er ved at bryde ud, hvorledes Stillingen er for de ledige Arbejdere eller andre Deltagere i Sammenslutningen, Transportomkostninger fra andre Omraader samt Nyttforskellen overfor konkurrerende Varer. Alt dette er for det enkelte Fag ydre Forhold, man godt kan kalde Magtforhold. De bestemmer, i hvilket Omfang Monopolet kan udnyttes. I Danmark er meget store Afvigelser mulige; i Amerika er Bevægeligheden saa stor, at de almindelige økonomiske Love vil gælde ret godt for Arbejdsforholdene.

Hvor man har det dobbeltsidige Monopol, er der ligesom ved det isolerede Bytte mellem to Mænd ingen bestemt Pris, selv om det økonomiske Ligevægtpunkt stadig eksisterer.

De Kræfter, der er bestemmende indenfor de førnævnte Grænser for Afstanden fra det økonomiske Ligevægtpunkt, er sociale: Parternes Evne til at vente, Frygten for Statsindgreb eller Vold fra Modparten eller i visse Tilfælde Erkendelsen af fælles Interesser i det lange Løb. Under Krigen har den almindelige Patriotisme undertiden faaet Arbejderne til at nedstemme deres Fordringer, og i andre Tilfælde har de nøjedes med mindre, end det i Øjeblikket opnaaelige for at redde en truet Industri eller Virksomhed. Omvendt har man i Perioden efter Krigen set Eksempler paa, at Frygten for Uroligheder og Revolution har gjort Arbejdsgiverne mere medgørlige.

Foruden Virkningen gennem Arbejdslønnen er ogsaa Kapitalmarkedet og Jordrenten direkte paavirket af særlige Aarsager, der fører til Afvigelser fra det økonomiske Ligevægtpunkt, enten det nu drejer sig om for høj Betaling paa Grund af lokale Monopoler eller Aager, eller omvendt for lav Betaling til gammeldags Godsejere eller almennyttige Institutioner, som ogsaa ser paa den anden Parts Interesse.

Alle disse Afvigelser paa Grund af Monopol, Magt eller ikke økonomiske Motiver hos en af Parterne ophæver ingenlunde de økonomiske Love. Det økonomiske Ligevægtpunkt vilde eksistere, hvordan man saa bar sig ad. Afvigelser fra det staar frit for, men Konsekvensen vil altid være Mangel paa

Lighed eller Ensartethed. Dette behøver ikke ubetinget at være til Skade, men de rent økonomiske Argumenter taler imod det, og Ulemperne maa opvejes ved sociale eller andre Fordele.

Resultatet er: i Tilfælde af fuldt Monopol er der en anden teoretisk lige saa bestemt Ligevægt som den fri Konkurrence, selv om Tilpasningen er vanskeligere. Og i Tilfælde af delvis Monopol, og hvor Magtforhold og lignende iøvrigt spiller en Rolle, findes Resultatet ikke ved at se bort fra det rent økonomiske, men som Resultat af samtlige Kræfter — f. Eks. ved socialt bestemte Afvigelser fra den økonomiske Pris.

Det næste Punkt er de Afvigelser fra den rene Økonomis Ligevægtstilstand, som Udviklingen og Tidens Omskiftelser fører med sig. Der er her en Forskel mellem den Ligevægt, jeg talte om i Foredragets Begyndelse, Ligevægtspunktet saalænge man har de givne konstante Mængder af de enkelte Kvaliteter af Produktionsmidler, og den Tendens mod en Ligevægt i det lange Løb, som man har hørt saa meget om i Nationaløkonomien, hvor Arbejderne og Kapitalen fordeles harmonisk mellem de enkelte Fag. Der er virkelig en Tendens imod en saadan Udligning af Fortjenesten for forskellig Slags Arbejde og for forskellige Kapitalanbringelser, som har sin store Betydning. Men Overgangene sker saa langsomt, væsentligst kun ved Tilgangen af ny Arbejdere og ny Kapital; og forinden Udligningen kan finde Sted, sker der saa meget andet nyt, saa man maa regne med store Forskelligheder i Løn og Udbytte i Forhold til den oprindelige Indsats.

Blandt de stærke Kræfter, som navnlig i det moderne Samfund skaber stadig Forandring, er Befolkningens Vækst, der stadig bringer Udvidelse af Rammerne. Kapitalens Vækst har i de sidste Menneskealdre i Reglen været endnu stærkere. Men Væksten af de to Produktionskræfter sker i skiftende indbyrdes Forhold; dette bringer Forandring i Pris og Fordeling, saa meget mere som Landbrugsjorden og Mineralforraadene principielt er konstante. I det 19. Aarhundrede har dog Transportmidlernes Vækst, Opdagelser og Opfindelser faaet Jorden til faktisk at følge ganske godt med. Men det sker ligesom den øvrige Udvikling i store Spring, der mærkes som Gevinst eet Sted, f. Eks. for de amerikanske Landmænd i 80erne, og Tab et andet Sted, f. Eks. for Europas Landbrug. Hertil kom-

mer saa den stadige Strøm af Opfindelser, som Videnskaben har sat i Gang, og Ændringerne i Samfundets Organisation, bl. a. Tendensen til stigende Stordrift, som kun meget langsomt lader sig gennemføre fuldt ud. Endelig er der saa Skæbnens Tilskikkelser som skiftende Høst og Menneskenes egne Bidrag: skiftende Konjunkturer og Skiften mellem Krig og Fred.

Den Ligevægt, som skal naas i det lange Løb, bliver paa Grund af alt dette saare uvirkelig, og det er forstaaeligt, at den, som tror, at al teoretisk Nationaløkonomi regner med en saadan Ligevægt med Udligning mellem de enkelte Arter af Arbejde og Kapital, fristes til helt at opgive Teorien. Langt bedre stillet er en Teori, som begynder med den øjeblikkelige Værdi af de givne Forraad af alle de mange konkrete Former af Produktionsmidler. De Værdier, man herved kommer til ud fra Øjeblikkets Forraad og Øjeblikkets Behov, vil virkelig have Gyldighed for Øjeblikket — og vil heller ikke være saa helt forkerte i den nærmest følgende Tid, da de procentvise Forandringer pr. Maaned eller Aar alligevel ikke er saa meget store.

En Følge af de stærke og uensartede Bevægelser er Forskel i Pris og Forskel i Indtægt for Arbejdere og for Kapital, som er begyndt med den samme Produktionsevne.

Den, der er kommet ind i et Fag, som uventet faar en Chance, faar god Indtægt. Kapital, bundet i et Fag, hvor Efterspørgslen eller Raastofferne svigter, vil være saa godt som tabt.

Bestaaende Bygninger og Fabrikker virker ligesaa lidt som Jordværdierne direkte paa Kapitalmarkedet. Det sparende Publikum kan erhverve dem i Stedet for at anvende de opsparede Penge til ny Kapitalanlæg, men der frigøres da ligesaa store Midler, som kan anvendes til ny Anlæg. Virkningen beror i begge Tilfælde paa den Mulighed, Ejerne har for Formueforbrug ved Salg eller Belaaning.

Der sker en direkte Værdibestemmelse for de enkelte Kapitalgenstande, ligesom for de enkelte Arbejders Ydelser og ligesom med Hensyn til Jordrenten for et Stykke Jord. Rentefoden — som Udtryk for Efterspørgslen efter ny Kapital — fremkommer ved en Sammenligning mellem de sandsynlige Ydelser, man kan vente sig af ny Anlæg og Omkostningerne ved disse Anlæg — altsaa for saa vidt som et Forhold mellem to Grupper af Priser. Naar man paa Grundlag heraf samt Mængden af disponibel (nyopsparret og frigjort) Kapital har fundet Rentefoden, som altsaa svarer til den friske Kapitals forventede

Produktiviteten, kan man ved Kapitalisering paa ganske samme Maade finde Jordens og de bestaaende Kapitalgenstandes Værdi. Den gamle Kapital konkurrerer med den ny i de enkelte Anvendelser. Men kun, hvis Priser og Teknik har været uforandrede i 100 Aar, kan man regne med en ensartet Fastsættelse af Prisen paa al gammel og ny Kapital.

Den direkte Værdibestemmelse for Kapitalens Ydelser omfatter baade Rente og Slid. Tilgangen af ny Kapital tenderer mod, at selve Renten bliver lige stor overalt, og at Prisen paa Kapitalens Ydelser forlods maa dække det større eller mindre Slid i det enkelte Tilfælde. Jeg har derfor i det foregaaende for Simpelteds Skyld set bort fra Fornyelsen af Kapitalen og behandlet Renten som hele Betalingen for Kapitalens Ydelser.

Ikke alle kan lige hurtigt følge med i Bevægelserne i Teknik eller Pris. Saavel Arbejderne som Jorden i Vesteuropa, Amerika og andre civiliserede Lande nyder godt af det tekniske Forspring fremfor den øvrige Verden. De faglærte er i højere Grad end Arbejdsmændene tvungne til at blive i et uddøende Erhverv.

Selve denne Forskel i Bevægelighed kan som bekendt føre til store Gevinster og Tab. Navnlig tidligere fulgte Arbejderne langsommere med i en opadgaaende Prisbevægelse, hvorved deres Andel i Produktionsresultatet i lange Tider kunde ligge under, hvad de vilde faa under en Ligevægtstilstand.

For Driftsherrer og Forretningsmænd, som har købt under eet Prisniveau og sælger under et andet, er Bevægelserne af afgørende Betydning baade for Indtægt og Formue. Teorien om, at Driftsherregevinsten nærmer sig Nul, passer slet ikke paa det moderne stærkt bevægede og fremadskridende Samfund. Hvor der ikke er Monopol, vil den enkelte Gevinst have Tilbøjelighed til at forsvinde, men der opstaar stadig Masser af ny Chancer. Hvem der faar dem, beror tildels paa Tilfældigheder, men ogsaa paa, hvem der har den særlige Form for Arbejds-kraft, i Reglen kombineret med mobil Kapital, som udkræves.

Den, der kommer først til at udnytte en Prisforandring eller en ny teknisk Mulighed, er ofte i Stand til at tilegne sig det allermeste af Samfundets Gevinst herved, til Trods for, at der ellers vilde være kommen et lille Dusin med samme Idé i Løbet af kort Tid.

Der synes ingen Grund til at give ubetinget Monopol til den, der først faar en god Idé. Tilmed er den Mand, der opfinder Dampmaskinen eller noget andet ligesaa revolutionerende, kun et sidste Led i Kæden af Fortidens og Samtidens

Teknik og Videnskab. Det vil være ganske unødvendigt for at faa ham til at gøre sit bedste at love ham og hans Efterkommere hele den økonomiske Fordel i al Evighed. Havde man gennemført dette fuldt ud overfor de tekniske Opfindelser, vilde det nu være umuligt at leve for største Delen af Europas Befolkning — hvad der næppe kan siges at være god Økonomi. Den Begrænsning i Opfindernes Ret, som man faktisk har i Patentlovgivningen, synes langt fra at indskrænke det tekniske Fremskridt.

Det er imidlertid sjældent Teknikerne, der har de store Fortjenester, men derimod Specialisterne i økonomisk Gevinst: Forretningsmænd og Spekulanter.

En særlig vigtig Kilde til Tab og Gevinst beror paa Pengenes svingende Værdi. Vi har alle i de senere Aar set, hvordan Prisstigningen har taget fra Obligationsejere og andre faste Kapitalister og givet til de aktive i stigende Grad jo mindre de oprindeligt selv ejede af deres Forretning, og hvordan Prisfald virker modsat. Ganske paa samme Maade som den svingende Pengeværdi, opløser Forandringer i Teknik og Organisation Sammenhængen mellem oprindeligt Kapitalanbringelse og nuværende Værdi.

I de omtalte Tilfælde drejer det sig, forsaavidt der ikke er Tale om egentlig Monopolpolitik, i Reglen om en virkelig økonomisk Prisansættelse paa Produkterne. Saalænge de ny Maskiner er sjældne, maa der betales mere for deres Produkter for at faa Ligevægt med Efterspørgslen. Spekulanter, der køber op paa Grund af Udsigten til en daarlig Høst, hjælper ogsaa til rationelle Priser nu og senere. Men den private Tilægnelse af disse Gevinster, som følger med en fornuftig Prisansættelse, er et helt andet Spørgsmaal, som den rene Økonomi ikke kan afgøre. Det maa afgøres væsentligt som et Spørgsmaal om Samfundets bedst mulige Organisation under de givne Forhold.

Det 3dje Synspunkt, som spiller en Rolle for Indkomstfordelingen ved Siden af den rene økonomiske Teori, er Modsetningen mellem den saakaldte „funktionelle Fordeling“, d. v. s. Fordelingen mellem Arbejdsløn, Kapitalrente o. s. v., og „den personelle Fordeling“, d. v. s. den endelige Fordeling mellem Individerne.

Der er allerede talt om, at Personerne maa have Betaling for at arbejde, spare og drive Forretning, og at Spørgsmaalet

om, hvormeget det er nødvendigt at give dem, maa holdes adskilt fra Spørgsmaalet om de Priser, hvormed deres Ydelser skal tælle med ved Ansættelsen af Varepriserne.

Naar, som i det nuværende Samfund, Produktionsmidlerne tilhører Individier, som i det væsentlige har Ret til den fulde økonomiske Værdi af Produkterne, bliver Produktionsmidlernes Fordeling, d. v. s. Fordelingen af Formue og personlige Evner, lige saa vigtig for Indkomstfordelingen som Produktionsmidlernes Priser. En Nationaløkonomi, der nøjes med Bestemmelsen af Arbejdsløn og Renter, er derfor kun naaet Halvvejen til at forklare Indkomstfordelingen mellem Personerne.

Formuefordelingen er en vigtig Forudsætning. Den er et Produkt af den tidligere Udvikling. Paa dette vigtige Punkt: Formuernes Opstaaen og Forsvinden foreligger kun et sparsomt Materiale. Det er dog let at se, at Forskel i Flid og Nøjsomhed kun forklarer en mindre Del af Forskellen i Formue. Navnlig for de store Formuers Oprindelse spiller Tilegnelse af Jord, Værdistigninger, Konjunkturgevinster og Monopol en afgørende Rolle. Det er især Værdistigninger paa Formuen og ekstraordinære Gevinster, som ligger udenfor den Indtægt, man er vant til at bruge og kan regne med i Fremtiden, som forøger Formuerne. Der er her ikke Tale om, at man indskrænker sit Forbrug; men den hele „Opsparing“ bestaar i, at man ikke udvider det i de gode Aar i Forhold til sine ekstraordinære Gevinster.

Erhvervsforholdene vii ofte tvinge en Landmand eller Industriidivende til en Forøgelse af Aktiverne. Og selv, hvor Kredit kan opnaas, vil selvstændig Virksomhed eller eget Hus være en kraftig Opfordring til Opsparing. De ydre Forhold vil derfor ofte betyde mere for en Mands Tilbøjelighed til at spare end hans personlige Egenskaber.

Arveretten, som jo ogsaa falder udenfor Nationaløkonomien, er en vigtig Forudsætning for Formuefordelingen og derfor ogsaa for Indkomstfordelingen.

Om den nuværende Arveordning og Formuefordeling er nødvendig, kan ikke afgøres ved Hjælp af teoretisk Økonomi, men er først og fremmest et Spørgsmaal om Organisation, d. v. s. et Spørgsmaal, om det er muligt ved en Ændring af den bestaaende Organisation at naa til et bedre Resultat. Medens en regelmæssig Formueskat betyder en Indskrænkning i Præmien paa Opsparing, har en større Formueafgift een Gang for alle slet ikke denne Virkning; den virker ikke umiddelbart

paa Prisdannelsen paa Kapital, men ændrer blot Ejendomsforholdet.

Fordelingen af de personlige Evner er ogsaa en Forudsætning, der foreligger udefra, før man naar til det økonomiske Spørgsmaal om Prisen paa de forskellige Arbejdsydelser. Ved Ændringer i Undervisning og Oplæring er det iøvrigt muligt at ændre de forskellige Arbejdsfortjenester uden Forstyrrelse i den økonomiske Fastsættelse af Lønningerne.

En meget vigtig Faktor for Fordelingen af Indkomsterne — rent bortset fra Arv af Formue og medfødte Evner — er som bekendt Klassedelingens Fasthed fra Generation til Generation. Det er her ikke let at adskille, hvor meget den gode Opdragelse og hvor meget de gode Forbindelser betyder. Resultatet er velbekendt, at der i Almindelighed er ret stor Lighed mellem Faderens og Sønnens Stilling, selv om enkelte kæmper sig op helt fra neden og enkelte gaar til Bunds trods alle Chancer. Statistik og Historie giver et ret godt Materiale til at udmaale dette Forhold.

Endvidere er det ikke alle Indtægter, der skyldes Betaling for økonomiske Præstationer. For det første er der de forsørgede Familemedlemmer, som i højst ulige Grad er fordelt mellem de direkte Forsørgere. Stort Børnetal bidrager ofte stærkt til at faa en Familie paa Fattiggaarden, og omvendt fremmer et lille Børnetal Formuekoncentrationen. Paa samme Maade har Stamhuse og andre Former for Begunstigelse af et enkelt Barns Arveret virket.

Stat og Kommune bringer ogsaa i høj Grad Forstyrrelse i den funktionelle Fordeling — i saa høj Grad, at den Omfordeling, der finder Sted gennem Skatter, Understøttelser og Tilskud maa tages med som et vigtigt Led i Indkomstfordelingen. „Det bestaaende Samfund“ er derfor ikke det konstruerede liberalistiske, men et Samfund, hvor det offentlige tager 15—20 pCt. af Borgernes Indtægter gennem Skatterne og giver dem ud efter Love, som er bestemt af mange andre Hensyn end økonomiske.

En Del af de nuværende Statsfunktioner virker dog parallelt med den fri Økonomi. Skatterne er saaledes bl. a. en særlig Betalingsform for Anlæg af Veje, Retsbeskyttelse og mange andre Ting, som tilfredsstiller Behov i fuld Harmoni med den givne Indtægtsfordeling. I andre Tilfælde er man ude over den rene Økonomi. Saaledes med Hensyn til den sociale Lovgivning, hvor det ikke drejer sig om en Efterspørgsel, der er fremkommet paa samme Maade som Efterspørgslen

efter Værdierne ved at give hver Mands Trang Vægt i Forhold til hans Indtægt. Statens kulturelle Arbejde, Retsplejen og meget andet er heller ikke udregnet efter Købelysten hos de enkelte Individier, som i første Række behandles, men med Hensyntagen til Fremtiden og Samfundet som Helhed. Offentlige Lønninger og Takster for Benyttelse af Jernbaner o. s. v. kommer delvis ind under den almindelige Bytteøkonomi. Man kan ikke naa til en Forklaring paa Indkomstfordelingen mellem Individierne uden at tage ogsaa Finansvidenskaben med.

Endelig maa man huske, at Fordelingen i Danmark ikke er et Spørgsmaal, der kan løses for sig selv paa Grundlag af Produktionskræfterne her i Landet. Udlandet virker i begrænset Omfang med ved Bestemmelsen af Priser paa baade Varer og Produktionsmidler — og Fordelingen af Udbytteretten mellem Landenes Borgere svarer ikke til den lokale Fordeling af Produktionsmidlerne. Navnlig hele Krigsgælden er et stort internationalt Fordelingsspørgsmaal, som ogsaa virker paa Fordelingen indenfor Landene. Gæld og Fordringer paa Udlandet, Ind- og Udvandring, udenlandsk Handel og Konkurrence virker altsammen stærkt paa Fordelingen. Og disse Virkninger er langt fra rent økonomiske, idet Told, Valutapolitik og andre Statsindgreb er af stor Betydning for de interesserede.

Resultatet af samtlige Kræfter — de rent økonomiske Love, Monopol og Magt, Udvikling og Omskiftelser samt Formuefordelingen og andet, som mere angaar Personerne end Fordelingen mellem Faktorerne — er den Indkomstfordeling, vi faktisk ser for os.

Den bedste Maalestok har vi i Ansættelserne til Indkomstskat. Vi ved, at disse Ansættelser er fulde af store Unøjagtigheder. Men ogsaa bortset herfra, er Indkomststatistikken ikke nogen videre fuldkommen Maalestok for Godernes Fordeling. Hvis man vil se paa det virkelige, maa Tallene omregnes under Hensyntagen til det forskellige Prisniveau i de forskellige Landsdele¹⁾ og det forskellige Forhold mellem Forsørgere og Forsørgede i Klasserne. Tallene giver heller ikke Udtryk for Klassernes forskellige Adgang til fri Goder.

¹⁾ Man kan dog ikke med Hensyn til Skatten omregne Indtægterne efter lokalt Prisniveau, da Skatten overalt skal betales i de samme Penge. Derimod er det rigtigt at have forskellige Fradragsregler og forskellige Grænser for Progressionen.

Endelig er den afgørende Fordeling af Goderne slet ikke Fordelingen af de skattemæssige Indkomster, men Fordelingen af Forbruget, og her er Uligheden som bekendt en Del mindre end med Hensyn til Indtægterne.

Hele Forbruget, ikke alene det betalte men ogsaa de frie Goder samt Arbejdets Behag og Ubehag, er Nettoresultatet af den afgørende Fordeling af Goderne mellem Individier og Klasser. Det vigtigste Synspunkt overfor denne Fordeling er iøvrigt ikke den procentvise — relative — Fordeling, men Indtægternes absolutte Størrelse. Da det ikke er ligegyldigt, hvem et Gode tilfalder, og da den samlede Produktions Størrelse er et Spørgsmaal, som behandles for sig, er det alligevel ganske praktisk for Indkomstlæren at holde sig fortrinsvis til den relative Fordeling, saa meget mere, som den absolutte Maalestok er saa usikker i Tider med svingende Priser.

Ser man bort fra Personer med Indtægter under 800 Kr. havde man i 1921 følgende Fordeling af Befolkningen over 18 Aar, bortset fra gifte Kvinder:

Mellem 800 og 3,000 Kr. var 60 pCt. af Personerne med 31 pCt. af den samlede Indtægt.

Mellem 3,000 Kr. og 10,000 Kr. var 37 pCt. af Personerne med 52 pCt. af den samlede Indtægt.

Over 10,000 Kr. havde 3 pCt. af Personerne med 17 pCt. af den samlede Indtægt.

En Betragtning af den langt mere ulige Formuefordeling viser, i hvor høj Grad Uligheden i Indtægt beror paa Ulighed i Formue. Af den samlede Formue falder vel højst 5—10 pCt. paa de 82 pCt. af Personerne (Personer over 18 Aar med Fradrag af gifte Kvinder) med Formue under 6,000 Kr., medens den ene Procent med Formue over 100,000 Kr. ejer maaske 40 pCt. af den samlede Formue (nøjagtige Tal kan ikke gives, da der ikke findes Oplysning om de skattefri Smaaformuer).

En Undersøgelse fra 1913¹⁾ fordeler Englands Indtægter mellem Arbejde og Formue i Forholdet 5 til 3. Den danske Skattestatistik giver langt lavere Tal for Formueindtægterne, næppe over ca. 15 pCt. af de samlede Indtægter, hvis man regner med 6 pCt. Rente af den skattepligtige Formue.

¹⁾ Bowley: The Change in the Distribution of the National Income 1880—1913.

Til Slut skal jeg forsøge at samle nogle Hovedpunkter.

Simple økonomiske Forklaringer af hele Indkomstfordelingen maa alle forkastes, hvad enten det drejer sig om den liberalistiske Teori om, at hver kun lønnes efter sin Indsats i Produktionen, — eller at dette gælder med Undtagelse af Jordrenten, som er et samfundsskabt Overskud, — eller at Arbejdet er Kilden til al Værdi, men at Arbejdet for andre medfører en Udbytning.

Det er i det hele ikke muligt alene ved en Undersøgelse af Produktionsmidlernes naturlige Pris — eventuelt suppleret med Paavisning af en enkelt „Fejl“ i Samfundsmeknikken — at forklare hele Indkomstfordelingen.

Indkomstfordelingen er paavirket af mange forskelligartede Kræfter, men det synes dog muligt, naar man vil gøre sig den Ulejlighed at bringe et vist System i Fordelingslæren og give hver af de medvirkende Aarsager sin Plads.

Den rent økonomiske Teori om Tendensen til Ligevægt mellem Behov og Produktionskræfter er i Stand til at forklare de forskellige Indkomstarters Eksistens: Arbejds løn, Kapitalrente og Jordrente samt paavise, at der under enhver Samfundsordning vil være stærke Grunde for at regne med disse Størrelser ved Ansættelsen af Varepriserne. Selv paa dette Punkt er der dog ikke Tale om nogen ubetinget Nødvendighed.

Om Indtægterne skal tilfalde bestemte Personer som Indehavere af Produktionsmidlerne, kan Teorien derimod ikke afgøre i al Almindelighed. Den Sammenhæng, der her kan paavises, er saa usikker og uensartet, at der maa en nærmere Undersøgelse til i de enkelte Tilfælde.

Jeg har i Foredraget polemiseret mod den Slags simple økonomiske Teorier som de objektive Produktionsomkostninger, en teknisk bestemt Grænseproduktivitet eller det subjektive Produktionsoffer som absolutte Aarsager til Prisbestemmelse og Indkomstfordeling.

I Modsætning hertil er hævdet, at Prisbestemmelsen for Varer og Produktionsmidler sker ved en alt omfattende Vekselvirkning mellem Behov, Teknik og Produktionskræfternes Mængder, og at disse Størrelser paa den anden Side er tilstrækkelige til at give fast Ligevægt, for saa vidt ikke forstyrrende Forhold griber ind. Arbejde, Kapital og Jord deltager paa væsentligt samme Maade i denne økonomiske Proces — der er ikke Tale om en Deling i prisbestemmende og prisbe-

stemte Faktorer; — og det afgørende er ikke de 3 Hovedgrupper, men de enkelte Kvaliteter af Arbejde, Jord o. s. v.

Monopol, Magt og ikke økonomiske Motiver kan bringe meget store Afvigelser fra den rent økonomiske Ligevægt — men de økonomiske Kræfter virker overalt, og Afvigelserne maa overalt forklares ved særlige, modsat virkende Kræfter.

Udvikling og Omskiftelser paavirker ogsaa Indkomstfordelingen stærkt. De af de rent økonomiske Forhold skabte Indtægter og Priser forhøjes eller nedsættes herved i bestemte Forhold; derved kan opstaa særlige Forskelsindtægter eller -Tab for Driftsherrer, Debitorer og Kreditorer.

Endelig er der et Spring fra Kapitalrentens og Jordrentens Opstaaen paa Grund af økonomiske Forhold til de enkelte Personers Tilegnelse af disse Indtægter. Formuefordelingen, som kun delvis kan sættes i Forbindelse med Samfundets Økonomi, ligger imellem og maa forklares særskilt.

Spørger man tilsidst om de politiske Konsekvenser, maa jeg svare: der kan ikke uddrages bestemte politiske Konsekvenser af Fordelingsteorien. For det første falder Valg af politisk Formaal ganske udenfor den økonomiske Teori, og for det andet er der altid Spørgsmaalet om Muligheden for Ændring i Samfundets Organisation, som har en konkret menneskelig Side. De rent økonomiske Love synes at tillade meget gennemgribende Ændringer i bestaaende Samfunds- og Ejendomsforhold — det virkelige Spørgsmaal ligger et helt andet Sted: om det givne Samfund har en Organisation og Moral, saa det er i Stand til uden større Skade at ændre sin Indkomstfordeling, om f. Eks. Staten vil og kan overtage Opsparingen, og om f. Eks. offentlig Drift kan blive tilstrækkelig effektiv. Disse afgørende Spørgsmaal drejer sig om Organisation og ikke om teoretisk Nationaløkonomi.

Rigtige økonomiske Teorier har imidlertid den Betydning for Landets Politik, at de hjælper til at bekæmpe alle de ensidige og forkerte Fraser, som i den populære Diskussion gaar for Nationaløkonomi, og som undertiden faar Lov at medvirke ved de politiske Afgørelser.

Hovedretningen i den sociale Politik bestemmes af Folkemasserne og de store Agitatorer; det skulde da gerne være Nationaløkonomernes Bidrag at hjælpe til, at de radikale Retninger gaar løs, hvor det kan ske uden større økonomisk Skade, og at Konservatismen holder igen, hvor det betyder noget for Produktion og Kapitaldannelse, og ikke hvor det blot gælder om at dække rene Særinteresser.

Ved Behandlingen af praktiske Fordelingsspørgsmaal kan den økonomiske Teori ogsaa yde sit Bidrag — ikke som færdige Dogmer, men mere begrænset som en Metode, hvor de erfaringsmæssige Enkeltheder i hvert Tilfælde vejer med — vel at mærke paa et bestemt Sted i Systemet og paa en bestemt Maade. Den rigtige Teori er svær, som Spørgsmaalene er det. Den giver ikke et saa let og hurtigt Svar som de almindelige økonomiske Dogmer, hvoraf det ene siger „til Højre“ med samme Overbevisning og Selvfølgelighed som det andet siger „til Venstre“.